

TÜRK DÜNYASININ EDEBİYAT VE KÜLTÜR BİRLİĞİ YÖNÜNDEN BUGÜNKÜ DURUMU

Kültür ve edebiyat birliği meselesinde birinci öncelik dil birliğindedir. Dil birliğini gerçekleştirmeden ortak kültür ve edebiyat çalışmalarının başlatılması da sonuçlandırılması da çok zor görünüyor.

Dil birliği konusunda da önceliği alfabe birliği alıyor. Bugün Türk boylarının tamamı farklı alfabeler kullanıyorlar. Orta asyadaki Türk boylarının kullandığı alfabelerin genel adı Kiril alfabesi. Oysa Türk boylarının kullandığı bir tane Kiril alfabesi yok, her boy kiril alfabesinin bir başka varyantını kullanıyor. Bu durumda, bir Kazak, bir Özbekle, bir Kırgızla konuşarak rahatça anlaşabildiği halde, Özbekçe veya Kırgızca bir metni doğru olarak okuyamıyor, okuyamayınca da anlaması zaten mümkün olmuyor.

Görüldüğü gibi, alfabe meselesini halletmeden dil, edebiyat ve kültür birliği çalışmalarından söz etmek mümkün değil.

Esas itibariyle Türk dünyası ile ilgili konularda bizim hedefimiz aramızdaki ortaklıklar veya benzerlikler değil farklılıklar olmalıdır. Farklılıkları ortadan kaldırdığımız zaman, her sahada çok zengin ve derin bir ortak mirasa sahip olduğumuzu görüp tanyacağız.

Şerif Aktaş: Alfabe meselesinin çözümü siyasilerin işi mi, alimlerin işi mi?

R. Berdibay: Bu nihai olarak elbette siyasilerin vereceği bir karar. Fakat âlimlerin siyasileri ikna etmesi, onlar üzerinde baskı kurması gerekiyor. Biz her zaman söylüyoruz ve yazıyoruz.

Özbekistan ve Azerbaycan Latin alfabesine geçme kararı aldı. Çalışmaları devam ediyor. Kazakistan'da da konuyla ilgili bir komisyon, kuruldu. Benim şahsi kanaatim Kazakistan'ın da Latin alfabesine geçmesinin faydalı olacağı yönündedir. Daha önce Ankara'da 34 harflik bir ortak alfabe tespit edilmişti. Her cumhuriyet bu 34 harflik alfabenin içinden kendi diyalektine yetecek harfleri alıp kullanabilir. Bu 34 harf dilimizdeki her sesi karşılamaya yetecektir.

Şerif Aktaş: Terim birliği konusunda ne düşünüyorsunuz?

R. Berdibay: Alfabeden sonraki diğer önemli bir mesele de terim birliği konusu. Alimler tekrar tekrar toplanıp ortak terimleri tespit etmeli ve raporlar hâlinde yayımlayarak kullanılmalarını teklif etmelidirler. Yüzde yüz birliğe ulaşamamak

Prof. Dr. Şerif AKTAŞ.

Ahmet Yesevi Üniversitesi Ed. Fak. Öğr. Üyesi

da mümkün olduğunca ortak terimlere yönelmeliyiz.

Şerif Aktaş: Âlimlerin anlaşmaları oldukça zor. Çünkü her âlim "benim bildiğim doğru, bu kullanılsın" diyor.

R. Berdibay: Bu söylediğiniz dil âlimlerinin Türkçenin bütün diyalektlerine hakim olmamalarından kaynaklanıyor. Dil âlimlerimiz bu gün çok geniş bir sahaya yayılmış olan dilimizin sadece kendi kullandıkları diyalektini biliyorlar. Diğer diyalektlere hakim olmadıkları için de anlaşmaları zor oluyor. İkinci bir mesele de bu konuda bencil olmamak gerekir. Herkes fedakarlık etmeli, aksi taktirde hedefe ulaşmak mümkün olmaz.

Şerif Aktaş: Dikkat ediyorum, âlimler bile (siz dahil) Kazak-Kazakça, Özbek-Özbekçe, Türk-Türkçe gibi ifadeler kullanıyorlar. Türk boylarından ve lehçelerinden bahsederken Kazak Türkleri-Kazak Türkçesi (diyalekti), Türkiye Türkleri-Türkiye Türkçesi (diyalekti) ifadelerini kullanmak daha doğru değil mi?

R. Berdibay: Elbette doğru. Fakat bu olgunluğa ulaşmak için zamana ihtiyacımız var.

Şerif Aktaş: Sizin sahanız tarihi roman. Türk folklorunu iyi biliyorsunuz. Bana göre destanlar, halkın ortak olarak yazdığı ve her dönemde geliştirdiği romanlardır. Bu açıdan bakıldığında Türk destanlarından hareketle Türk'ün romanı nasıl olmalıdır?

R. Berdibay: Bunun için öncelikle Türk destanlarının bütün varyantlarını bilmek gerekir. Efsane ve menkıbeleri dikkatle inceleyip, ortak folklor motiflerini tespit etmek ve değerlendirmek gerekir.

Bunu bu gün, Cengiz AYTMATOV başarıyla yapıyor. Onun romanlarında pek çok folklor unsuru yer almaktadır. Mesela, Nayman Ana, Mankurt vb.

Ayrıca Kazak, Özbek, Kırgız, Nogay, Oğuz Türklerinin mevcut romanlarının inceleyip yönelişleri tespit etmek gerekir.

Şerif Aktaş: 15. asra kadar Orta Asya'da çok büyük insanlar yetişti (Farabi, İbn-i Sina, Harezmi, Ahmet Yesevi v.b.) Bana göre Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin kurulması ve gelişmesi buradan (Orta Asya'dan) göçen insanların sayesinde oldu. Orta Asya'da 15. asırdan sonra böyle büyük şahsiyetlerin yetişmemesinin sebepleri nelerdir?

R. Berdibay: Bu soruya tam bir cevap bulabilmek için 15. asrın öncesinde ve sonrasında Orta Asya'nın genel durumunu iyi değerlendirmek lazım.

Ekonomik durum: Avrupa'nın yeni deniz yollarını keşfetmesiyle birlikte İpek Yolu'nun önemi azaldı. İpek Yolu ticaretinin bitmesi bölge ekonomisinin çok büyük bir darbe almasına sebep oldu. Yüzyıllar öncesinde kurulan ve bölge tanımının can damarı durumunda bulunan sulama kanallarının tahrip olması ve yemlenememesi bölge ekonomisini olumsuz olarak etkileyen diğer bir sebeptir.

Siyasi durum: Emir Timur'dan sonra Orta Asya'daki Türk boylarını bir araya toplayıp asayışı sağlayabilecek bir lider çıkmadı. Yaşanan iç ve dış savaşlar sırasında ilim ve kültür merkezleri yıkıldı, tahrip oldu. Altmorda devletinin yıkılmasından sonra Rusya'nın bölge üzerinde hakim olma siyaseti ve sürekli hissedilen Çin baskısı, Orta Asya'nın uluslararası izolasyonda kalmasına sebep oldu.

Bütün bu ekonomik ve siyasi olumsuzluklara bir de tabii kıtlık ve afetleri eklersek bu dönemde Orta Asya'dan yaşanan yoğun göçlerin sebeplerini anlamamız kolaylaşır.

Taktir edeceğimiz gibi bu şartlarda bilim ve fikir adamlarının, filozofların yetişmesi çok zor hatta imkansızdır.